

SOCJOLOGIA PRZESTRZENI

Subdyscyplina socjologii badająca wielopoziomowe relacje zachodzące między przestrzenią a zbiorowościami ludzkimi.

Socjologia przestrzeni interesuje się m.in. wpływem norm społecznych na kształt przestrzeni i przestrzeni na normy społeczne, relacjami władzy i kontroli społecznej zachodzącymi w danej przestrzeni, kształtowanymi przez nią wzorami zachowań, nakazami i zakazami.

Wśród czynników antropogenicznych oddziałujących na kształt przestrzeni wskazuje się zarówno czynniki biologiczne (np. płeć i wiek), jak i społeczne (np. klasowe, majątkowe, religijne). Pierwsze mogą skutkować np. budową osobnych pomieszczeń dla kobiet i mężczyzn, zakazami przebywania w określonych przestrzeniach; drugie – zamkniętymi osiedlami czy decyzjami odnośnie do wznoszenia budynków o przeznaczeniu religijnym (np. odmowa zgody na budowę meczetu w krajach chrześcijańskich). Z drugiej strony, przestrzeń wpływa na relacje społeczne osłabiając lub wzmacniając więzi społeczne, zachęcając lub zniechęcając do interakcji (np. przestrzeń dospołeczniiona i odspołeczniiona [Hall]), wytwarzając relacje równowagi lub zależności (podległości), formalne lub nieformalne, integrujące lub dezintegrujące.

Zagadnienia omawiane przez socjologię przestrzeni to np. różnice w relacjach społecznych zachodzące między miastem a wsią (urbanizacja i kontrurbanizacja, problemy wynikające z nadmiernego zagęszczenia populacji, społeczności lokalne i globalne, [Giddens]), przestrzenią publiczną a prywatną („konsumpcja” przestrzeni zależy od tego, czy rozpoznajemy ją jako prywatną, czy publiczną, stopień rozpoznania zależy od naszej kompetencji kulturowej), przestrzenią a wartościami społecznymi, przestrzenią a rodziną, przestrzenią a socjalizacją (elity zamieszkują centra, przyczyniają się do rozwoju przestrzeni, masy zamieszkują obrzeża i hamują rozwój przestrzeni [Sjoberg]), rodzaj więzi powstających w przestrzeniach zamkniętych (klasztorach, więzieniach), kontrola społeczna, role społeczne (np. dom a miejsce pracy), sankcje i kary jako konsekwencje zachowań i postaw w określonych przestrzeniach, wpływ otoczenia materialnego na sposoby komunikacji (proksemika), zapobieganie przestępczości poprzez kształtowanie przestrzeni, tworzenie miejsc pamięci (Wallis). Socjologia przestrzeni traktuje przestrzeń jako społeczną, wytwarzaną w procesie zbiorowym i charakteryzowaną poprzez odniesienie do zbiorowych działań oraz społecznych wartości. Przestrzeń może być charakteryzowana poprzez pojęcie terytorium (zachowania terytorialne), granicy, dystansu. Analizy socjologii przestrzeni są wykorzystywane m.in. w badaniach międzykulturowych (Hofstede).

Socjologiczne analizy przestrzeni pojawiły się już u pierwszych przedstawicieli socjologii: Emile’a Durkheima (np. podział przestrzeni na *sacrum* i *profanum* oraz związane z tym podziałem typy postaw społecznych i zachowań), Maurice’a Halbwachsa (koncepcja pamięci kolektywnej), Maxa Webera (koncepcja miasta) czy w Szkole Chicagowskiej. Ta ostatnia zaślęnęła między innymi całościową, społeczną koncepcją miasta traktowanego w kategoriach ekologicznych (tkanki społecznej) oraz z badań zależności zachodzących między określoną przestrzenią a działaniami jej użytkowników. Te natomiast wynikają z migracji, procesów adaptacyjnych (zarówno zgodnych z systemem aksjonormatywnym, jak i dewiacyjnych – np. przestrzenne zróżnicowanie kradzieży, włamań, zabójstw i innych form przemocy), procesów segregacji społeczno-przestrzennej, badaniach mechanizmu powstawania gett etnicznych, problematyki „swój-obcy” w przestrzeni

miejskiej czy teorią procesów komunikacyjnych dokonujących się m.in. przy udziale i za pośrednictwem architektury (Burgess, Park i McKenzie). Kluczowe dla badań chicagowskiej ekologii miasta pozostają terminy „przestrzeni naturalnej” (odnoszącej się do zachowań zachodzących w przestrzeni rozpoznawanej jako „naturalna”, własna – m.in. ustalenia Meada), „przestrzeni kulturowej” (zamieszkiwanej przez społeczność o podobnych cechach kulturowych). W Europie próby teoretycznych ujęć przestrzeni zaczęły pojawiać się już w początkach XIX wieku, gdy wystąpiły pierwsze problemy związane z rozwojem przemysłu, skutkującym urbanizacją, tj. migracją ludności ze wsi do miast i rozrostem miast (np. społeczna koncepcja Owena czy Fouriera). Na szczególną uwagę zasługuje praca Henriego Lefebvre’a, autora idei społecznego wytwarzania przestrzeni. Z polskich badaczy zajmujących się socjologią przestrzeni wskazać można Bohdana Jałowieckiego, Stanisława Rychlińskiego, Stanisława Ossowskiego, Floriana Znanieckiego czy Aleksandra Wallisa.

[M.G.]

Literatura:

Flor, Dorota. „Architektura a budowanie więzi społecznych – kształtowanie przestrzeni w oparciu o podstawy psychologii środowiskowej.” *Budownictwo i Architektura*, 6, (2010): 5-12.

Giddens, Anthony. *Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

Hall, Edward T. *Ukryty wymiar*. Tłum. Teresa Hołówska. Warszawa: PIW, 1987.

Hofstede, Geert. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. London: McGraw-Hill UK, 1991.

Majer, Andrzej. *Socjologia i przestrzeń miejska*. Warszawa: PWN, 2010.

McKenzie, Roderick D., Park, Robert Ezra, Burgess, Ernest W. *The City*. Chicago: University of Chicago Press, 1967.

Nagy, Elemer. *Le Corbusier*. Tłum. Mieczysław Dobrowolny. Warszawa: Arkady, 1977.

Tuan, Yi-Fu. *Przestrzeń i miejsce*. Tłum. Agnieszka Morawińska. Warszawa: PIW, 1987.

Wallis, Aleksander. *Socjologia i kształtowanie przestrzeni*. Warszawa: PIW, 1971.

Sjoberg, Gideon. *The Preindustrial City: Past and Present*. Glencoe: The Free Press, 1960.